

Tóth Lajos

A NEMZETISÉGI TANULÓK ANYANYELVI OKTATÁSA VAJIDASÁGBAN

AZ ELMÚLT NÉGY ÉVTIZED FŐBB MOZZANATAI ÉS JELLEGZETESSÉGEI

Soknemzetiségű társadalmunkban a nemzetiségek nyelvén folyó oktatás mindig időszerű és igen összetett kérdés volt. Megoldásával, az e téren elért színvonallal időnként az illetékes oktatásirányítási (önigazgatási) szervek, a szakszolgálatok, valamint a társadalmi-politikai szervezetek (elsősorban a Jugoszláv Kommunista Szövetsége) is behatóan foglalkoztak s ilyenkor a fogyasztékosságra és akadályaira is rámutattak. Ez azonban nem elegendő. Hiányzik a tudomány széles körű bevonása ennek az összetett kérdéskomplexumnak a tanulmányozásába, amely szilárdabb támpontot nyújtana az alapvető, valamint a részkérdések megoldásához. (A hetvenes évek első felében kezdeményezett ilyen jellegű kutatómunka nem tudott kellő mértékben kibontakozni és állandó jellegűvé válni.) Az összefüggések és kölcsönhatások mélyreható feltárásának és elemzésének szükségessége mindmáig megmaradt.

A kérdés központjában az anyanyelv, illetve az anyanyelvi műveltség szerepe áll a személyiség kialakulásában, és külön az általános műveltség, valamint a szakismeretek elsajátításában.

Jelen munkánkban ennek néhány pedagógiai és oktatáspolitikai vonatkozására szeretnénk rávilágítani, azzal, hogy a hangsúlyt a magyar nemzetiségű tanulók, főiskolai és egyetemi hallgatók anyanyelvi oktatására helyezzük. Írásunkat összehasonlító tanulmánynak szánjuk, amely (részben) az e téren végbemenő változásokat és főbb tendenciákat is feltárja.

Kiindulópontul a Szövetségi Statisztikai Intézet 1954-ben megjelent 26. közlönyének, valamint a Pataki-féle *Pedagógia* adatait vesszük, amelyek egyben a régi és az új Jugoszlávia nemzetiségi iskolapolitikájának különbségeit is szemléltetik.

Eszerint az 1938/39-es tanévben 183 (négy- és hatosztályos) elemi iskolában folyt magyar nyelvű tanítás; a tanulók létszáma 27 915, a pedagógusoké pedig 374 volt.

Az 1949/50-es tanévben már csak Vajdaságban 200 hét-, illetve négyosztályos iskolában folyt magyar nyelvű oktatás, a tanulók létszáma 34 058-ra, a pedagógusoké pedig 544-re emelkedett.

Az 1951/52. tanévben, amikor már Vajdaságban a hétosztályos iskolákat nyolcosztályosak váltották fel, a kisebbségi nyelveken folyó oktatás a következőképpen alakult:

Nemzetiségek	iskolák száma	tagozatok száma	tanulók száma
Magyar	231	1033	33 533
Szlovák	32	156	6 828
Román	39	125	4 510
Ruszin	11	42	1 737

A kisebbségi gimnáziumok felső osztályaiban:

Nemzetiségek	iskolák száma	tagozatok száma	tanulók száma
Magyar	6	41	1379
Szlovák	2	8	214
Román	1	6	277

A tanítóképzőben a következő helyzet alakult ki:

Nemzetiségek	iskolák száma	tagozatok száma	tanulók száma
Magyar	2	17	452
Szlovák	1	4	113
Román	1	3	63

A magyar tannyelvű iskolákban, illetve tagozatokon összesen 1032 pedagógus dolgozott. Ezek közül 21 a tanítóképzőkben, 78 a felsőosztályos gimnáziumokban, 37 a nem teljes gimnáziumokban, a többi pedig a nyolcosztályos általános iskolákban és az akkor még létező négyosztályos elemi iskolákban (később ezeket a nyolcosztályos iskolákhoz csatolták).

A háború előtti Jugoszláviában mindössze egy főgimnáziumban, egy al-gimnáziumban és egy (a belgrádi) tanítóképzőben működtek magyar tannyelvű tagozatok, összesen 419 tanulóval.

A háború utáni években azonban az ipari iskolákban, és a szakiskolákban is nagy erőfeszítéseket tettek a nemzetiségi nyelveken folyó oktatás megszervezésére. Csakhogy erre vonatkozólag nem rendelkezünk pontos adatokkal tartományunkban. Az ötvenes évek elejétől az ilyen iskolák, illetve tagozatok száma egyes vidékeken szinte ugrásszerűen nőtt (Szabadka, Zenta). A nemzetiségek nyelvén folyó oktatás megszervezésének alappillére és meghatározója az alkotmányban és a törvényekben lefektetett irányelvek voltak. Ezzel külön kell foglalkoznunk.

*Az anyanyelvi oktatás alkotmányos és törvényes irányelvei hazánkban
és tartományunkban*

A szabályozás kiindulópontját és főbb meghatározóit a nemzeti és nyelvhasználati egyenjogúságot szavatoló irányelvek és rendelkezések képezik. A nemzetiségi nyelveken folyó oktatás feltételeinek biztosítását az AVNOJ-nak a nemzeti egyenjogúságra vonatkozó határozatai alapján szabályozták. (Így pl. a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Köznevelési Minisztériuma Ideiglenes Köznevelési Tanácsának 1945. augusztus 10-i irányelvei szabályozták a nemzetiségi iskolák megnyitását és munkáját.) Ezek szerint a nemzetiségi iskola, illetve tagozat megnyitásának feltétele legalább 20 nemzetiségi tanuló. A nemzetiségi iskolákban kötelező tantárgyként vezették be a kisebbségek anyanyelvét, történelmét, földrajzát, továbbá (a 3. osztálytól) a megfelelő szövetségi egység (köztársaság) nyelvét. Az irányelvek 3. pontja kimondja: „Minden népköztársaság gondoskodik a kisebbségi elemi, közép- és más iskolák megnyitásáról a területén élő kisebbségek számára. A nemzeti kisebbségekhez tartozó gyermekek elvileg saját nemzeti kisebbségük iskolájába járnak.” Az irányelvek szerint a nemzetiségi tankönyveket hazánkban adják ki, de szükség szerint külföldről is behozhatók. Ezek az irányelvek az egész ország területére vonatkoztak.

Az 1946. január 31-én elfogadott első szövetségi alkotmány szavatolja Jugoszlávia népeinek egyenjogúságát. 13. szakasza kimondja, hogy „a nemzeti kisebbségek a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban kulturális fejlődésük és szabad nyelvhasználatuk jogát és védelmét élvezik”.

A szépen lefektetett és világosan megfogalmazott elvek azonban nem minden esetben voltak elegendők ahhoz, hogy pl. az oktatásirányítás egyes szervei és vezető funkcionáriusai kellő politikai és szakmai megértést tanúsítsanak a nemzetiségi tanulók anyanyelvi műveltségének fejlesztése és ápolása iránt (erre mutat rá Rehák László is *Kisebbségtől a nemzetiségig* című művében, 163. l.). Ennek egyik megnyilvánulási formája, afféle „kisiklása” az a törvénytervezet, amely 1958-ban került közvitára (az általános iskolaügyi törvénytervezet). Ebből ugyanis kimaradtak a nemzetiségi középiskolák és gimnáziumok, s a törvénytervezet csak az általános iskolákról és tanítóképzőkről „rendelkezik”. Mivel ezt a javaslatot a vita egyes résztvevői határozottan elvetették, és a tartományok képviselői sem támogatták, a Szövetségi Végrehajtó Tanács végül is egy nemzetiségi szempontból teljesen elfogadható törvényjavaslatot terjesztett a Képviselőház elé. Az elfogadott törvény 73. szakaszában ez áll: „A nemzeti kisebbségek lakta területeken a kisebbségek számára gimnáziumokban és szakiskolákban biztosítják az anyanyelvű oktatást.” A törvény a kétnyelvű oktatást is törvényesíti, ami lehetővé tette, hogy annak különböző változatai alakuljanak ki a szakmai képzésben.

Rehák László említett könyvében (166. l.) helyesen állapítja meg, hogy „négy év alatt (1959-től) körülbelül ugyanannyi albán meg magyar nyelvű szakközépiskola nyílt, mint amennyi albán és magyar tanítási nyelvű gimnázium volt, anélkül, hogy csökkent volna a gimnazisták száma”.

Az 1963. évi alkotmány Jugoszlávia minden polgárának biztosítja nemze-

tisége és kultúrája szabad kinyilvánítását, valamint anyanyelve szabad használatát. A 83. szakasz értelmében a szakiskolákban és gimnáziumokban, illetőleg ezek tagozataiban be lehet vezetni az anyanyelvi oktatást, sőt a felsőoktatásban is bevezethető egyes tantárgyak vagy tantárgycsoportok anyanyelvű tanítása.

Az 1969. évi alkotmányfüggelék már a nemzetiségek egyenjogú nyelvhasználatát is szabályozza. Vajdaság SZAT Alkotmánytörvénye kimondja, hogy „az iskoláskor előtti és az általános oktatást és nevelést a népek és nemzetiségek nyelvén biztosítják. A középiskolai, főiskolai és egyetemi oktatást és nevelést a törvénnyel összhangban, a népek és nemzetiségek nyelvén biztosítják”.

Vajdaság SZAT 1974. évi alkotmányának 4. szakasza szerint „Minden nemzet és nemzetiség számára biztosítva van a joga a nemzeti sajátosságainak, nyelvének, kultúrájának, történelmi és más jellegzetességeinek szabad kifejlesztésére, és hogy e célból szervezeteket létesítsen és az alkotmányban biztosított többi joggal éljen”. Ezekkel a rendelkezésekkel kapcsolatosan Vladimir Popin az *Anyanyelv–Államnyelv* című tanulmánykötet 179. oldalán megállapítja, hogy itt „az államnyelv el nem ismerésének marxista elve érvényesül”.

Ugyanebben a kiadványban Jánosi Gábor a következőket emeli ki: „Minden korábbi alkotmányos rendelkezés és jogszabály, valamint az 1971. évi alkotmányfüggelék egyenlő jogokat biztosítanak a nemzetiségeknek az öngazgatásra az oktatásügyben.” (202. l.) Majd a következő oldalon felsorolja a nemzetiségek iskolaügyi egységes jogainak főbb alkotóelemeit. Ezek a következők: „(1) a tanítási nyelv szabad megválasztásának joga, (2) nemzetiségi nyelvű iskolák és más oktató-nevelő intézmények alapításának joga, (3) jog összevont osztályok létesítésére, ha a nemzetiségi tanulók létszáma elégtelen, (4) jog az anyanyelvi pótoktatásra (nyelvápolásra), ha a nemzetiségi tanulók rendes iskolai képzése nem anyanyelvükön történik, (5) jog a kétnyelvű oktató-nevelő tevékenység megszervezésére, (6) jog az oktatói káder anyanyelvű képzésére, (7) jog a nemzetiségi nyelvű tankönyvekkel és kézikönyvekkel való ellátásra, (8) jog a nemzetiségi nyelvű iskolai ügyintézésre és (9) jog a nemzetiségi nyelvű iskolák pénzelésére a közös társadalmi alapokból”.

Az alkotmány- és törvény adta lehetőségek megvalósítása az elmúlt évtizedekben több tényezőtől és körülménytől függött. A rendelkezésre álló adatok jelentős haladásról tanúskodnak, ami azonban nem mindig tükrözi az elképzelések és lehetőségek tökéletes megvalósítását.

Általános képzés

Az 1968-as statisztikai évkönyv adatai szerint Jugoszláviában 1965–1970-ig a nemzetiségi tanulók száma az általános és a középiskolákban 9,3 százalékkal növekedett, a pedagógusok létszámának növekedése pedig 33,9%-ot tett ki. E globális szám adatok mögött, a fejlődést hosszabb távon szemlélve néha meglepő adatokra is bukkanunk. Így az 1964/65 és 1974/75-ös tízéves idő-

szakban az általános képzés terén a helyzet a következőképpen alakult: a magyar tannyelvű iskolák száma 239-ről 178-ra (főleg a kisebb iskolák összevonása következtében); a magyar tannyelvű tagozatok száma 1577-ről 1430-ra, a tanulók létszáma pedig 46 561-ről 34 577-re csökkent.

Ezeknél a számadatoknál figyelembe kell venni az általános iskolai tanulók 3,5%-os országos szintű csökkenését, valamint az iskolák számának 5,4%-os csökkenését. Ugyanakkor azonban elgondolkoztató, hogy a tagozatok száma országos viszonylatban ebben az időszakban 11,9%-kal növekedett. A pedagógusok száma a magyar tannyelvű iskolákban 2083-ról 2151-re emelkedett (az országos szintű növekedése 21,5%-ot tett ki). A legnagyobb arányú létszámcsökkenés (5018-ról 3060-ra) a román, majd pedig a szlovák tannyelvű tagozatokon (8354-ről 6048 tanulóra) következett be.

A nemzetiségi tanulók nagyarányú létszámcsökkenésének több oka volt. Ezek közül legjelentősebb a nemzetiségi tanulók egy részének szerbhorvát tannyelvű iskolákba, illetve tagozatokra való beiratkozása (ritkább esetben: átiratkozása).

A statisztikai évkönyvek adatai szerint az 1969/70-es tanévben Vajdaságban 46 677 magyar nemzetiségű tanuló járt általános iskolába. Ebből 37 915 (82,2%) tanult az anyanyelvén, 8762 (18,7%) pedig szerbhorvát nyelvű tagozatra iratkozott. A szerbhorvát tannyelvű iskolákba járó magyar nemzetiségű tanulók számaránya Vajdaság egyes vidékein (községeiben) igen eltérően alakult. Szabadka község területén már a hatvanas évek első felétől 20–22% körül mozgott. A legmagasabb arányú viszont, 50% körüli, sőt ezt is meghaladó Közép- és Dél-Bánátban, valamint Újvidéken volt.¹ Egyes Tisza menti községekben a hatvanas években ez a százalék 3–5 között mozgott, később azonban ott is helyenként növekvő tendenciát mutatott. Ezért már akkor is jogosan merült fel a kérdés: *mi ennek az oka?* A további kérdések egész sorát fogalmaztam meg ezzel kapcsolatosan egy 1972-ben megjelent tanulmányomban.² Ezekre a kérdésekre elfogadható választ csak egy tudományos igényű és színvonalú felmérés, illetve elemzés adhatja.

A kevésbé jelentős okok közül az anyanyelvi oktatás feltételeinek hiánya említendő meg. Ez csak ott jutott kifejezésre, ahol a nemzetiségek valóban elenyésző számban élnek. Hiszen már a kisebbségi iskolákról szóló köztársasági törvény meghatározta, hogy a kisebbségi tagozatok megnyitásához elegendő 15 tanuló (amint láttuk, egy 1945 augusztusából származó rendelkezés ezt a minimális létszámot húsz tanulóban állapította meg). Egyes vajdasági községek ezt a minimumot még valamivel csökkentették (pl. Zrenjaninban 14-re az első négy osztályban), vagy ritkábban felemelték (pl. Bácsstopolyán 18-ra).

Ez az alacsonyabb határ, többek között, egyes vidékeken lehetővé tette, összevont, kombinált nemzetiségi tagozatok, avagy ún. osztatlan iskolák megnyitását. Ezzel a lehetőséggel több településen éltek, másutt viszont nem vették figyelembe. A Vajdasági Közoktatásügyi Tanács által 1972 folyamán megvitatott regionális elemzések kimutatták, hogy egyes bánáti, szerémségi, sőt bácskai településeken nem folyamodtak ilyen vagy hasonló megol-

dásokhoz: a kisebb létszámú nemzetiségi tanulók számára nem tették lehetővé az anyanyelvi oktatást.

Az eddig felvázolt időszak változásai nemcsak mennyiségi és nemzetiségi szempontból voltak jelentősek, hanem minőségi szempontból is: 1958-ban került sor Jugoszláviában az *első iskolareformra*. Ennek eredményeképpen alakult ki a kötelező nyolcosztályos általános iskola abban az időben korszerűnek tekinthető modellje, amely a tartalmi újítások mellett egy egész sor belső szervezeti és szerkezeti újítást is hozott.

1956-ban Vajdaság-szerte hozzáláttak az ún. *területi* iskolák megalakításához. Az ilyen iskolák a szerbhorvát és a nemzetiségi nyelvű iskolák egyesítésével alakultak ki. Számuk rohamosan növekedett. Az illetékes tanügyi szervek, valamint a társadalmi-politikai szervezetek ezt elsősorban azzal indokolták, hogy a nemzetiségi és a szerbhorvát ajkú tanulók együttes, közös iskolákban való oktatása és nevelése nagyobb lehetőségeket nyújt a másik, tehát „nem-anyanyelv” (környezetnyelv) elsajátítására, és ezáltal egymás kulturális örökségének és nemzeti értékeinek behatóbb megismerésére. Hatékonyabban járul hozzá a testvériség-egység és a nemzetköziség kialakításához. Emellett még a következő érveket és várható előnyöket is gyakran felsorakoztatták: a nemzetiségi elszigetelődés és különválás megakadályozása, a kétnyelvűség feltételeinek létrehozása, a nemzeti és nyelvi egyenjogúság elvének teljesebb érvényesülése, az iskolatér, a taneszközök és objektumok, valamint a pedagógusok gazdaságosabb kihasználása stb.³

1971-ben Vajdaságban a 409 általános iskola közül 126-ban folyt az oktatás két, és ritkább esetben három nyelven (akkor már a „területi iskolák” helyett a két-, illetve több tannyelvű iskola elnevezést használják). 25 általános iskolában továbbra is csak magyar nyelven, és 243 iskolában csak szerbhorvát nyelven, 15 iskolában pedig kizárólag valamelyik más nemzetiség (szlovák, román, ruszin) nyelven folyt a tanítás.

A tanulók területi hovatartozás szerinti beiskolázásához és a két-, illetve három tannyelvű tagozatok párhuzamos kialakításához fűzött remények valóra válása azonban sok mindentől függött. Mindenekelőtt az iskolaigazgatók és a pedagógusok hozzáállását, valamint „kétnyelvűségét” emelem ki (erre vonatkozólag lásd a szerző *Az egyenjogú nyelvhasználat megvalósításának feltételei és jelentősége a két és több oktatási nyelvű általános iskolában* című tanulmányát – *Anyanyelv – Államnyelv*, 250–268. l.).

Az 1975–1987-ig terjedő időszakban a magyar nemzetiségű tanulók számaránya Vajdaság általános iskoláiban a következőképpen alakult: az 1975/76-os tanévben a tanulók létszáma 39 409 volt, ebből 31 673 tanult az anyanyelvén és 7627 szerbhorvát nyelven (ezt követően a tanulók létszáma évről évre csökken). Az 1986/87-es tanévben összlétszámuk 32 962 volt, ebből 26 193 tanult az anyanyelvén és 6466 iratkozott szerbhorvát nyelvű tagozatra. Eszerint a magyar nemzetiségű tanulók összlétszáma ebben az időszakban majd 20%-kal, az anyanyelvükön tanulóké pedig 20,9%-kal csökkent. Az előző időszakokhoz viszonyítva ez nagyobb arányú csökkenést jelent.

E számadatok mérlegelésénél figyelembe kell venni a tanulók létszámának országos és tartományi szintű általános csökkenését, és azt is, hogy 1961-ben

a magyarság Vajdaság SZAT összlakosságának a 23,86%-át tette ki, az 1971-es népszámlálás adatai szerint ez 21,7%-ra, 1981-ben pedig 18,9%-ra csökkent.

A magyar nemzetiségű tanulók százalékaránya (15,6%) a szerbhorvát nyelvű tagozatokon (összlétszámuk csökkenéséhez viszonyítva) kisebb arányban csökkent, vagyis ebben az időszakban aránylag még valamivel többen iratkoztak szerbhorvát tagozatra. Az 1986/87-es tanévben ez 19,6%-ot tett ki. Ezt alátámasztja Vajdaság Pedagógiai Intézetének egy 1987-ben készült elemzése, amelyben 20 százalék körüli arányszámot állapítanak meg. Egyes községekben és városokban (Újvidék, Versec, Pancsova, Zrenjanin stb.), ahol ez az arányszám sokkal nagyobb, megfelelő feltételek biztosításával jelentős javulást lehetne elérni – állapítják meg.

A szlovák nemzetiségű tanulók, az elemzés szerint, mintegy 76%-át, a román nemzetiségűek 66%-át, és a ruszin nemzetiségűeknek pedig mindössze a 43%-át ölelik fel anyanyelvi oktatással. Ezeknél a nemzetiségeknél is eléggé nagyarányú a létszámcsökkenés (legnagyobb a ruszinoknál, 27%, és legkisebb a szlovákoknál – 13,6%).

A jugoszlávnak deklarált tanulók száma az általános iskolákban az 1977/78-as tanévben mindössze 7150 volt, az 1986/87-es tanévben ez a szám 23 263-ra emelkedett.

Vajdaság Statisztikai Intézetének adatai szerint ugyanebben a tanévben Vajdaságban összesen 525 nyolcosztályos általános iskola működött (beleértve a 142 négyosztályos iskolát – kihelyezett tagozatokat is). Ezek közül 127-ben folyt magyar tannyelvű oktatás.

Anyanyelvápolással azokat a nemzetiségi tanulókat ölelik fel, akik szerbhorvát tagozatokba iratkoznak. Az 1982/83-as tanévben ezzel összesen 4600 magyar nemzetiségű, 1671 román, 655 ruszin, 70 szlovák és 277 macedón tanulóat öleltek fel. A fent említett tartományi elemzés az e téren kialakult helyzetet „nem kielégítőnek” minősítette.

Az ötvenes évek végétől Vajdaságban kísérletet tettek a *kétnyelvűség* bevezetésére is oktatási gyakorlatunkban. Kétnyelvű oktatással – amelynek két fő változatát tették vizsgálat tárgyává – elsősorban a vegyes házasságból származó, bilingvis tanulókat kívánták felölelni. A kísérletet sikeresnek minősítették, a kétnyelvűség azonban nem tudott mélyebb gyökeret verni oktatásunkban, pedig sok szülő, illetve tanuló számára valószínűleg ez volna a legelfogadhatóbb megoldás.

Középfokú oktatás

A nemzetiségi tanulók számára különös jelentőségük van a középfokú továbbtanulási lehetőségeknek. Ugyanis jórészt ez határozza meg, hogy milyen mértékben kapcsolódnak be az anyanyelvű általános képzésbe.

Jugoszlávia Statisztikai Intézetének adatai szerint az 1968/69-es tanévben Vajdaságban 48 szak- és egyéb (középiskolának tekintett) iskola működött, amelyek közül 18-ban csak magyar nyelven, 30-ban pedig szerbhorvát és

magyar nyelven folyt az oktatás. Emellett 8 gimnáziumban is voltak magyar tagozatok.

Ebben az időszakban országos viszonylatban 131 szakiskolában és 47 gimnáziumban szervezték meg az oktatást a nemzetiségek nyelvén. Az 1961/62-es tanévben már 64 szakiskolában 8397 tanuló részesült anyanyelvi oktatásban, az 1969/70-es tanévben a szakiskolák száma már 49-re nőtt, amelyekben 5642 magyar ajkú tanuló számára biztosították az anyanyelvi oktatás feltételeit.

Az 1966–1970-es időszakban az általános iskola VIII. osztályát végzett magyar nemzetiségű tanulók 42–54%-a iratkozott magyar tannyelvű közép-, illetve szakiskolai tagozatra. A továbbtanulók számaránya 83 és 86% között mozgott, ami a továbbtanuló diákok összlétszámához, illetve százalékarányához (77,5–92,5%) viszonyítva jelentős lemaradásról tanúskodik.

Az 1969/70-es tanévben a következő létszámú magyar nemzetiségű tanuló iratkozott szerbhorvát tannyelvű középiskolába:⁴

Szakmunkásképző iskolába	1087
Technikumba és más szakiskolába	385
Tanító- és óvónőképzőbe	16
Művészeti középiskolába	28
Gimnáziumba	172
Összesen:	1688

Ezeknek a tanulóknak 63%-a szakmunkásképző iskolába járt, amely nyelvi és általában a követelmények szempontjából a legkönnyebbnek vélt középfokú iskolatípus volt.

Hogy a magyar nemzetiségű tanulók számára megkönnyítsék tanulmányaik folytatását a szakközépiskolákban, kialakult egy sajátos oktatási forma, amelyet „*szabadkai gyakorlat*” néven emlegettek (ez nemcsak a szabadkai középiskolákban „járódott” be, de a kezdeményezés innen indult). Lényeges vonása volt, hogy az első két osztályban az oktatás a tanulók anyanyelvén folyt, majd a harmadik osztálytól kezdve a szaktantárgyak oktatásának mind nagyobb részét szerbhorvát nyelvű oktatás váltotta fel (azzal, hogy a szakkifejezéseket magyar nyelven is tanulták). Ezáltal a tanulók tökéletesebben sajátították el a szerbhorvát nyelvet,⁵ de ugyanakkor ez a gyakorlat több, pedagógiai szempontból nem eléggé tisztázott, illetve tanulmányozott mozzanatot hordozott magában.

Néhány vajdasági középiskola, amelyben az oktatás magyar nyelven is folyt, gazdag hagyományokkal dicsekedhetett. Ezek közül kiemelem a szabadkai tanítóképzőt, amelynek gyökerei 1778-ig nyúlnak vissza, a szabadkai gimnáziumot, amelynek csirái az 1747-ben megalakult háromosztályos grammatikai iskolában keresendők, valamint a szabadkai zeneiskolát, amely 1968-ban ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Az újabb keletű iskolák közül említésre méltó a szabadkai műszaki középiskola (technikum), amely már az ötvenes években is országos hírű volt.

A hetvenes évek oktatási reformja Vajdaságban az addigi iskolarendszer

felbomlásához vezetett. Legnagyobb változások a középfokú oktatásban következtek be: kialakult a 2+2 (1+1) rendszerű szakirányú oktatás, amely ún. egységes középiskolára, majd a harmadik osztálytól hivatásirányú oktatásra tagozódott.

A nemzetiségi tanulók szempontjából ez részben előnyös, részben hátrányos változást jelentett. A középiskolai hálózat ugrásszerű bővülése nagyobb lehetőséget nyújtott a nemzetiségi tanulók számára is az egységes középiskolába való beiratkozásra. Eleinte 14–15 éves tanulók 95–96%-a folytatta tanulmányait ezen a fokozaton. „Harminc olyan vajdasági helységben (nagyobb falvakban is) nyitották meg kapukat ezek az új keletű középiskolák, ahol előzőleg nem volt középiskola. Ez a nemzetiségi tagozatok számának hirtelen növekedését vonta maga után.”

„A korábbi középiskolák első és második osztályának létszámához képest a magyar nyelven tanulók száma 50,6%-kal, a szlovák nyelven tanulóké 407,7%-kal, a román nyelven tanulóké 227,8%-kal és a ruszin nyelven tanulóké 226,7%-kal növekedett. A megteremtett feltételek szemszögéből nézve elmondhatjuk, hogy az egységes középfokú oktatás és nevelés valamennyi tanuló számára csaknem teljes egészében biztosítja az anyanyelven való tanulást.”⁶ Magyar tannyelvű oktatást 38 iskolában szerveztek.

Az 1976/77-es tanévben a magyar nemzetiségű tanulók száma ebben a két osztályban 5584 volt, a pedagógusoké pedig 672. Aztán a létszám némileg még emelkedett, majd 1981-től enyhén csökkent.

Az 1982/83-as tanévben 5130-at tett ki, a pedagógusok létszáma viszont 470-re csökkent. A szlovák tanulók létszáma emelkedett, a románoké és ruszinoké kisebb mértékben csökkent.

Az 1983/84-es tanévben a magyar tanulók száma 4960 volt. Ez a létszámcsökkenés jórészt a beiratkozók (továbbtanulók) százalékarányának csökkenésével magyarázható.

A hivatásirányú oktatás terén, tehát a harmadik és negyedik osztályban a nemzetiségi oktatás szempontjából nem alakult ilyen kedvezően a helyzet. Az 1984-es vajdasági statisztikai közlöny adatai szerint: az 1978/79-es tanévben ennek az oktatási fokozatnak a 39 821 tanulója közül 3729-en tanultak magyar nyelven (a 28 alapszakma közül 20 alapszakmában), az 1982/83-as tanévben ez a létszám kb. 12%-kal csökkent.

Az 1986/87-es tanévben a működő 102 oktatási központ közül 22-ben folyt magyar tannyelvű oktatás és a magyar nemzetiségű tanulók száma 2567 volt.

A következő tanévtől a középfokú oktatásban jelentős változások következnek be, amit hivatalosan az oktatási rendszer tökéletesítésének neveznek. A nemzetiségi tanulók létszáma az újból egységesített (vagy összevont) négyosztályos középiskola I. osztályában az 1987/88-as tanévben a következőképpen alakult: a magyar nyelvű oktatásra 2290 tanuló iratkozott be, a szlovák nyelvűre 76, a románra 38 és a ruszin nyelvű oktatásra 41.

A hivatásirányú oktatás (szakmai képzés) terén tehát bizonyos fokú stagnálás és visszaesés következett be. Ennek egyik alapvető oka a szakmai profilok – foglalkozási ágazatok „felaprózása” (eredetileg 278 képzési profilt állapítottak meg, majd ezt a számot csökkentették; jelenleg kb. 300 képzési

profil létezik, de ez felöleli a háromosztályos, főleg kisipari szakmákra felkészítő képzési fokozatot is). Ezáltal gyakori jelenség volt (és maradt) a nemzetiségi tanulók szóródása: sok esetben nem iratkozott be a törvény által megszabott minimális számú (15) tanuló, akik azonos nyelven kívántak tanulni és azonos szakmát választottak. Ezáltal a nemzetiségi tagozatok kialakítása igen komoly akadályokba ütközött és ütközik továbbra is. Ahol ezt a kérdést rugalmasabban kezelik, némi javulást értek el.

A legutóbbi adatok, amelyeket a Tartományi Pedagógiai Intézet tavalyi elemzése közöl, eléggé elgondolkoztatóak: a magyar nemzetiségű tanulók 61,65%-a folytatja középiskolai tanulmányait anyanyelvén. A szlovák tanulók esetében ez mindössze 10,01%-ot, a románoknál 9,50%-ot, a ruszinoknál pedig 19,52%-ot tesz ki.

Az előző évekhez viszonyítva különösen a szlovák, román és ruszin tanulók esetében ez jelentős visszaesést jelent. Ezért ezen a téren jobb feltételek biztosítására van szükség.

Kétségtelen, hogy itt egy átmeneti állapotról van szó, amely az újabb reformhullám következtében alakult ki. Biztató, hogy az illetékes szervek idejekorán felfigyeltek rá.

A személyi és tárgyi feltételek biztosítása

A nemzetiségek nyelvén folyó általános képzés és középiskolai oktatás számára mindenekelőtt megfelelő személyi feltételeket, szakmai és pedagógiai szempontból jól felkészített és az anyanyelvét is tökéletesen beszélő pedagóguskádert kellett és kell biztosítani. Ennek érdekében az oktatásirányítási szervek már 1945-ben megindították a magyar nyelvű tanítóképzést a szabadkai tanítóképzőben (1945 és 1971 között itt 2037 tanító szerzett oklevelet), majd egy rövidebb időszakban (az ötvenes évek elejéig) Újvidéken is működött magyar tannyelvű tanítóképző.

1958-ig magyar nyelven csak nyelv- és irodalomszakos általános iskolai tanári képesítést lehetett szerezni az Újvidéki Tanárképző Főiskolán. A Hungarológiai Intézet megnyitásával lehetőség nyílt középiskolai anyanyelvszakos tanárok képzésére is. A nemzetiségi tannyelvű pedagógusok képzése a többi tanszéken szerbhorvát nyelven folyt, ami nem segíthette elő a nemzetiségi tagozatokon dolgozó pedagógusok anyanyelvi műveltségének fejlesztését, főként pedig a szakkifejezések megfelelő elsajátítását. A továbbképzési rendszer fogyatékosságai, valamint a nemzetiségi nyelveken folyó pedagógus-továbbképzés háttérbe szorulása (kivévelt képez a magyarszakos tanárok és némileg a tanítók anyanyelven folyó időleges továbbképzése) tovább rontották az egyébként sem rózsás helyzetet. Bizonyos fokú javulást hozott az 1969–1976-ig működő Szabadkai Tanárképző Főiskola, amelyen három szakon (matematika, fizika–vegytan és szerbhorvát, illetve magyar nyelv, mint „nem-anyanyelv”) folyt (magyar nyelven is) tanárképzés az általános iskolák számára. 1971-től az Újvidéki Egyetem Bölcsészeti Karán a tanári pályára készülő magyar nemzetiségű egyetemi hallgatók számára lehetővé tették (ebbe

az akcióba aztán a Természettudományi Kar is bekapcsolódott), hogy a pedagógiát, pszichológiát, szociológiát (és az öngazgatású szocializmus elnevezésű tantárgyat), később pedig a politikai gazdaságtant és a honvédelmet is anyanyelvükön hallgassák, és ezekből a tantárgyakból magyar nyelven is vizsgázzanak. Ez egyben hozzájárult anyanyelvi műveltségük (beszédképességük) tökéletesítéséhez és a megfelelő szakkifejezések elsajátításához. A tanárképzés és továbbképzés terén azonban még mindig sok a pótolnivaló.

A *tárgyi feltételek* biztosítása közül elsősorban a *tankönyvellátást* említjük. Vajdaság Tankönyvkiadó Intézete, mint ismeretes, öt nyelven ad ki tankönyvet, kézikönyvet és más taneszközöket (forrásmunkákat). Csak 1975 és 1978 között 1016 tankönyvet adott ki, öt nyelven. Az általános iskolák ellátásában ezen a téren csak kisebb hiányosságok tapasztalhatók (kisebb-nagyobb késések a nemzetiségi oktatás tankönyvellátásában), a kézikönyvek kiadása azonban elég sokat várat magára.

A középiskolai tankönyvellátás már évtizedek óta nagy nehézségekkel küszködik. A hetvenes évek derekától megindult reformmozgalom gyakori változásai pedig csak súlyosbították a helyzetet. Erre a szakirányú oktatás tartományi érdekközösségének egy 1979-ben készült felmérésében is világosan rámutattak. Különösen a szaktantárgyak tankönyvellátása hiányos. Mivel 2–3 évvel ezelőtt ennek a kérdésnek a megoldását is főleg a Tankönyvkiadó Intézetre ruházták, a közeljövőben fokozatos javulás várható, bár a lemaradást nehéz lesz pótolni.

Feltétlenül szükség volna a helyzet átfogó felmérésére és a tevékenység további kiszélesítésére (tanári kézikönyvek, feladatlapok stb. kiadásával).

Felsőoktatás

Jánosi Gábor *A nemzetiségek anyanyelvű képzésének lehetőségei Jugoszláviában* című 1976-ban megjelent tanulmányában⁷ adatokat közöl a főiskolákon, művészeti akadémiákon és egyetemi karokon tanuló nemzetiségi hallgatók számának növekedéséről az 1961–1969-es időszakban (az 1968/69-es tanévben a 12 652 nemzetiségi hallgató közül 3052 volt magyar nemzetiségű). Ugyanakkor rámutat arra az aránytalanságra, amely a nemzetiségek képzettségi szintje terén volt tapasztalható a jugoszláv átlaghoz viszonyítva. (210. l.)

Ez és az előállt szükségletek megfelelő intézkedéseket igényeltek. 1954-ben megalakult az Újvidéki Egyetem, s ezáltal a nemzetiségi tanulók továbbtanulási lehetőségei is kedvezőbbek lettek. A helyzet mégiscsak lassan javult, sőt időnként némi visszaesés következett be. Így az 1970/71-es tanévben (a Szövetségi, illetve Tartományi Statisztikai Intézet adatai szerint) a magyar hallgatók száma 2529, ebből Belgrádban 478, Újvidéken pedig 2051 tanult.

Jugoszláviában és Vajdaságban (is) az egyetemi és főiskolai hallgatók száma 1979-ig állandóan növekedett (ekkor 447 808 egyetemi hallgató volt hazánkban). Ezt követően számuk fokozatosan csökken (1982-ben 386 356-ra, ebből 34 965 Vajdaságban tanult). Az Újvidéki Egyetemen 1981 és 1986 között a hallgatók száma 28%-kal csökkent.

A magyar nemzetiségi hallgatók száma Vajdaságban az 1975 és 1986 közötti időszakban a következőképpen alakult: az 1975/76-os tanévben 3563, ami az összlétszám (37 371) 9,5%-át tette ki (ugyanakkor 284 román, 287 ruszin és 489 szlovák hallgató iratkozott be). Az 1979/80-as tanévben (a létszámcúcs évében) számuk 4364-re emelkedett, ami az egyetemi és főiskolai hallgatók összlétszámának (43 135) 10,1%-át tette ki. Az 1986/87-es tanévben a magyar ajkú hallgatók száma 2876-ra csökkent, ami az összlétszám (30 200) 9,5%-át tette ki. Ebből 804 a főiskolákon, 2043 pedig az egyetemi karokon és a Művészeti Akadémián folytatta tanulmányait. Legtöbb magyar nemzetiségű hallgató a közgazdasági karra iratkozott be (475).

Ebben a tanévben 299 román, 272 ruszin és 438 szlovák hallgató iratkozott felsőoktatási intézménybe.

Ezeknek az adatoknak a mérlegelésénél feltétlenül figyelembe kell venni, hogy bizonyos számú hallgató a nemzetiségek soraiból Belgrádban, Zágrábban és más egyetemi városban folytatja tanulmányait, vagy a neki megfelelő tan nyelvű külföldi egyetemen tanul. A lakosság és az egyetemi hallgatók számarányához (összlétszámához) viszonyítva arányuk mégsem tekinthető kielégítőnek.

Az okok között – mi gátolja őket tanulmányaik folytatásában – kétségtelenül szerepet játszanak a nyelvi akadályok és gátlások is. Ennek enyhítésére egyes vajdasági főiskolákon és egyetemi karokon a hetvenes évek elejétől (helyenként előbb is) az ún. „szabadkai gyakorlat” különböző változatait alkalmazták. Közben (1973-ban) a szabadkai tanítóképző és az újvidéki óvónőképző főiskolai rangú pedagógiai akadémivá alakult át, és itt a magyar nyelvű oktatás azóta is zökkenésmentesen folyik.

A Szabadkai Közgazdasági és Építészeti Kar, az Újvidéki Jogi Kar, a Szabadkai Műszaki Főiskola, valamint a nemrég megszűnt Építészeti Főiskola élen járt és jár a kétnyelvűség meghatározott formáinak kialakításában: a hallgatóknak lehetőséget nyújtanak, hogy bizonyos tantárgyak előadásait magyar nyelven hallgassák s itt a gyakorlatokat is rendszerint ezen a nyelven szervezik meg, és a vizsgáztatás is anyanyelvükön folyik. Főleg tanulmányaik első fázisában nyújtanak számukra ilyen lehetőségeket, rendszerint úgy, hogy külön nemzetiségi csoportok alakulnak. A nevelési és oktatási törvény előírja, hogy Vajdaságban minimálisan 30 nemzetiségi hallgató számára, akik tanulmányukat anyanyelvükön kívánják folytatni, az egyetemi karok és főiskolák kötelesek azon a nyelven (is) megszervezni az oktatást (természetesen, a feltételektől függően). Egyes karokon (pl. a természettudományin) és intézetekben (Történelmi Intézet stb.) kisebb létszámú hallgató számára is meghatározott tantárgyakból megszervezik az anyanyelvi oktatást (időnként még 5 ilyen igényt kinyilvánító hallgató számára is), ami kellő rugalmasságról tanúskodik.

Már az 1977/78-as tanévben Szabadkán 3 főiskolán, 2 egyetemi karon és a természettudományi kar kihelyezett tagozatán, Újvidéken pedig 1 főiskolán és 5 egyetemi karon, valamint a Művészeti Akadémián több mint 800 hallgató folytatta (részben vagy teljes egészében) tanulmányait magyar nyelven. Az Újvidéki Bölcsészkaron, valamint a zombori és a verseci pedagógiai főiskolán szlovák, román és ruszin tannyelvű oktatást szerveztek.

Ezzel az akcióval párhuzamosan Szabadkán és Újvidéken sor került 16 lektorátus alakítására, amelyek segítségével az 1978/79-es tanévben 463 magyar, 16 szlovák, 23 ruszin és 11 román nemzetiségű hallgató igyekezett a megfelelő szakterminológiát anyanyelvén is elsajátítani.

Ezek a nemzeti, és azon belül a nyelvi egyenjogúságot szorgalmazó törekvések pedig csak a nemzetiségi nyelveken tökéletesen beszélő oktatói káderrel válhatnak valóra. Ezenkívül szükség volt (és van) külön tankönyvek és kézikönyvek kiadására is, ami nagyobb pénzeszközöket igényel. Az e téren tapasztalható hiányosságok rendszerint nem az eszközökön, hanem a helyenként megnyilvánuló passzivitáson és a nyílt vagy burkolt ellenálláson múltak. Erre a VKSZ TB Elnökségének a szocialista öngazgatási nemzetiségi viszonyok fejlesztésével foglalkozó bizottsága már idézett 1980-ban készült tájékoztatója is világosan rámutat (32. l.).

Az Újvidéki Egyetem 1556 tanára közül az 1983/84-es tanévben, beleértve a munkatársakat is, 198 (12,7%) volt magyar nemzetiségű, a 360 főiskolai pedagógus közül pedig 79 (21,9%). Eszerint az egyetemi tanárok és munkatársak, de különösen a főiskolai tanárok nemzetiségi összetétele (magyar vonatkozásban) kedvezőbb volt, mint a hallgatók nemzetiségi összetétele.

A felsorolt adatok egészében véve arra utalnak, hogy Vajdaságban és Jugoszláviában az oktatásirányítási szervek és a társadalmi-politikai szervek megfelelő lépéseket tettek a főleg nagyobb létszámú nemzetiségek nyelvén folyó oktatás megszervezésére a felsőoktatásban. Ugyanakkor minden állampolgárunk előtt, nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül nyitva álltak és állnak az egyetemi karok és főiskolák kapui: minden ifjú és felnőtt, aki megfelelő feltételekkel (végzettséggel) rendelkezett, rendes vagy távhallgatói minőségben bekapcsolódhatott az oktatás legmagasabb fokozatába.

A nemzetiségek nyelvén folyó oktatás *kiszélesítésére* feltétlenül szükség van, és ezen a téren még elég sok a kiaknázatlan lehetőség. Az anyanyelvet nem tökéletesen beszélő, a szakkifejezésekkel küszködő mérnök, orvos, közgazdász, de különösen tanár (ilyenekkel a tévén és a rádióban elég gyakran „találkozunk”) nem valami jó fényt vet oktatási rendszerünkre, valamint az ilyen szakemberek anyanyelvi műveltségére. Tennivaló tehát akad: mindenekelőtt az egyéneken rejtlő ellenállást, tévhitet, ferde nézeteket kellene kiküszöbölni.

A jövőben a meglévő, az elért szint és lehetőségek mellett, új szervezeti formák kialakításával lehetne még jobban előbbre vinni a nemzetiségek nyelvén folyó képzést a felsőoktatásban. A hangsúlyt továbbra is a pedagógusképzésre – a pedagógusok anyanyelvi képzésére – kellene helyezni. Ez nyomatékosan vonatkozik az egyetemi és főiskolai oktatók anyanyelvi képzésére is, akik a jövő nemzedékeit anyanyelvük tisztaságának megőrzésére és anyanyelvi műveltségük állandó gyarapítására leghatékonyabban saját példamutatásukkal nevelhetik.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Vajdaságban a nemzetiségek nyelvén folyó oktatás és nevelés – beleértve az iskoláskor előtti is – az utóbbi négy évtizedes időszakban jelentős fejlődésen ment keresztül, amely azonban nem volt mentes a stagnálástól és időnkénti (helyenkénti) visszaesésektől sem.

A felsorolt mutatók mögött a nemzetiségi oktatás különböző mennyiségi és

minőségi változásai és sajátosságai húzódnak meg. Dialektikus gondolkodásmódra van szükség ahhoz, hogy a tények és tényezők közötti összefüggéseket felfedjük. A mennyiségi és minőségi elemek összefonódása, kölcsönhatása, valamint az egyes folyamatok és szervezeti formák (oktatási fokozatok) összekapcsolódása és különválása (vagy inkább: elkülönülése) gyakran egyidejűleg megy végbe – az adott környezeti feltételektől függően.

Mint minden emberi tevékenységnél, itt is alapvető fontosságú a hatékonyság kérdése. Miképpen hat mindaz, ami ezen a téren oktatási rendszerünkben mindennapos gyakorlattá vált a tanulók személyiségének alakulására és külön a nemzetiségi tanulók tudatformálódására? Legfőképpen: hogyan alakul és fejlődik anyanyelvi beszéd- és íráskészségünk? Milyen viszonyulási- és kapcsolatrendszer alakul ki bennük anyanyelvük iránt, illetve saját nemzetük és a velük együtt élő más nemzetek és nemzetiségek iránt? Hogyan fogják fel nemzetiségi helyzetüket és voltukat? Mennyiben készek és képesek a nemzeti egyenjogúság elvét önmagukra és másokra vonatkozólag érvényesíteni? Milyen elvárásokat, követelményeket támasztanak ebből a szempontból önmagukkal és másokkal szemben?

Megannyi összetett, igen időszerű, de még mindig nem eléggé tanulmányozott kérdés-komplexum. Megfogalmazásukkal máris az egyszerűbbnek tűnő oktatói (tanítási-tanulási) tevékenységből a bonyolultabb nevelői – személyiségformálói – tevékenység „mezejére” lépünk. Bár dialektikusan egymásba fonódó oktató-nevelő munkáról beszélünk, az utóbbit – a nevelést – rendszerint nem fogjuk fel és taglaljuk kellő elmélyültséggel. Pedig a kettő csak együttvéve vezethet el az elvárható és elfogadható hatékonysáig, ami ebben az esetben különös jelentőségű.

Ezért a *további tennivalók* közül a helyzet és a fejlődés átfogóbb, a személyiségformálás megfelelő aspektusait is magába foglaló tanulmányozását szorgalmazzuk. Ehhez mindenekelőtt egy korszerű, a számítógépes adatgyűjtést és feldolgozást is igénybe vevő *tájékoztatási rendszer* kiépítésére volna szükség, amely az oktatásban kialakuló információrendszer szerves részévé válna. A szükséges adatok és információk beszerzése, összegyűjtése és tudományos igényű feldolgozása nélkül manapság aligha lehetséges a helyzet, a problémák, az akadályok tárgyilagos feltárása és diagnosztikus értékelése. A prognózist és a fejlesztési célok, stratégiák meghatározását, kimunkálását csak megbízható adatbankokra lehet alapozni.

Ezáltal a Tartományi Pedagógiai Intézet és a községközi pedagógiai intézetek is megbízhatóbb adatokhoz, információhoz jutnának, ami lehetővé és szükségessé tenné számukra az e téren végbemenő fejlődés állandó követését és a helyzet időnkénti alapos elemzését. A sürgős, halaszthatatlan intézkedések közül kiemeljük még: a pedagógusképzés szélesebb körű megszervezését a nemzetiségek nyelvén és a kiadói tevékenység, különösen a tankönyvellátás fejlesztését, s az egyenlőség elvének tökéletesebb megvalósítását.

A szükséges személyi és tárgyi feltételek megteremtése lehetővé teszi, hogy a nemzetiségi iskolákban és tagozatokban is teljes mértékben kibontakozzék a *magasabb minőségi szint és a nagyobb hatékonyság* elérésére való törekvés.

Ez feltételezi az együttműködés és kapcsolatrendszer kiépítését és tökéletesítését minden szinten és minden célszerű irányban. A nemzetiségi iskolák és tagozatok fejlesztése csakis az itt élő nemzetekkel és (más) nemzetiségekkel való összefogásban valósulhat meg.

A problémákkal való nyílt és őszinte szembenézés, ami társadalmunkra eddig is jellemző volt, és a nemzetiségi oktatással járó terhek vállalása, az elfogadott elvek, az alkotmányos és törvényes előírások következetes betartása, kétségtelenül a fejlődés meggyorsításához, valamint az akadályok elhárításához vezethet.

Jegyzetek

- ¹ A nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatásának helyzete VSZAT-ban, 1972.
- ² A magyar nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatása, *Létünk*, 1972/5.
- ³ Lásd erről bővebben az *Anyanyelv – Államnyelv* kötetből Tóth Lajos, Sátai Pál és Horváth Mátyás tanulmányának idevonatkozó részeit: 247-272. és 307-310. l.
- ⁴ A középiskolákra vonatkozó adatokat a Tartományi Közoktatásügyi Tanács 1972-es elemzéséből vettük.
- ⁵ A szerbhorvát nyelv elsajátítása homogénebb nemzetiségi vidékeken komoly problémát képezett, bár a nemzetiségi tanulók azt rendszeresen tanulták.
- ⁶ A Vajdaság SZAT-ban élő nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának és szocialista egységévé tartozásának fejlődésével összefüggő eszmei-politikai kérdések. *Újvidék*, 1980. 29. l.
- ⁷ *Anyanyelv – Államnyelv*, 205. l.

Irodalom

- Anyanyelv – Államnyelv*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1976.
- Rehák László: *Kisebbségtől a nemzetiségig*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978.
- Ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti u oblasti vaspitanja i obrazovanja*. Pedagoški institut Vojvodine, Novi Sad, 1977.
- Pataki, Stjepan: *Általános pedagógia*. Újvidék, 1952.
- Dávid András: *A különböző nemzetiségű tanulók egységes nevelése közös tartalmak alapján az étellel, társadalommal és a nemzetek közötti viszonyokkal kapcsolatos nézetek kialakításában*. *Oktatás és Nevelés*, 1977/20. 9–20. l.
- Jánosi Gábor: *Az általános képzés Jugoszláviában a számadatok tükrében*. *Oktatás és Nevelés*, 1977/20, 203–216. l.
- Dvadesetpet godina univerziteta u Novom Sadu*, Forum, Novi Sad, 1985.
- Tóth Lajos: *A magyar nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatása*. *Létünk*, 1972/5., 7–21. l.
- Tóth Lajos: *Szabadka mint iskolaközpont – a múltban és jelenben*. *Létünk*, *Évkönyv Szabadkáról*, 1985. Forum, Újvidék
- A Vajdaság SZAT-ban élő nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának és szocialista egységévé tartozásának fejlődésével összefüggő eszmei-politikai kérdések*, Forum, Újvidék, 1980.

Berkes L.–R. Babin–Gál Gy.–G. Gulka–Sátaí Pál: A többnyelvű pedagógiai tevékenység a különböző nemzetiségűek közös oktatásának és nevelésének formája. Oktatás és Nevelés, 1977/23., 33–46. l.

Egyéb adat- és információforrások

- Osnovne i srednje škole – Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954.
Uspeh i kretanje učenika i studenata u školama. PZS, Statistički bilten, Novi Sad, 1982.
Izbor statističkih podataka o ostvarivanju ravnopravnosti, bratstva i jedinstva i socijalističkog samoupravnog zajedništva naroda i narodnosti. Pokrajinski zavod za statistiku, Novi Sad, 1984.
Razvoj visokog školstva 1965–1984. Pokrajinski zavod za statistiku, Novi Sad, 1985.
Visoke škole 1980/81–1986/87. Pokrajinski zavod za statistiku, Novi Sad, 1987.
Društveni i ekonomski razvoj SAP Vojvodine 1980–1984. Pokrajinski zavod za statistiku, Novi Sad, 1985.
Izveštaj o ostvarivanju nacionalne ravnopravnosti u vaspitanju i obrazovanju. Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, nauku i kulturu. Novi Sad, 1979.
Obuhvat učenika nastavom na jezicima naroda i narodnosti i učenja jezika društvene sredine u osnovnim i srednjim školama u SAP Vojvodini. Novi Sad, 1987.
Pedagoški zavod Vojvodine

Rezime

Obrazovanje učenika – pripadnika narodnosti na maternjem jeziku u Vojvodini
Bitni momenti i karakteristike razvoja u toku protekle četiri decenije

U uvodnom delu svoje studije autor ističe aktuelnost i složenost tretirane problematike, navodeći neke osnovne podatke iz početka pedesetih godina, na osnovu kojih se postignuti napredak upoređuje sa stanjem iz 1938/39. godine u predratnoj Jugoslaviji.

Zatim autor prikazuje ustavne i zakonske propise kojima je u Jugoslaviji i u Vojvodini u proteklim decenijama regulisano pravo narodnosti na obrazovanje na maternjem jeziku. Izuzev jednog prednacrta zakona iz 1958. godine, na tom polju uočava se principijelnost i doslednost u obezbeđivanju mogućnosti narodnostima da se obrazuju na svom maternjem jeziku, te da tako upoznaju i svoju nacionalnu kulturu.

U sledećim poglavljima (na osnovu podataka iz statističkih izvora i zvaničnih analiza) daje se pregled razvoja na tom polju, počev od osnovnog, pa sve do višeg i visokog školstva u Vojvodini. Težište se stavlja na kretanje broja učenika i nastavnika pojedinih narodnosti (Mađara, Slovaka, Rumuna i Rusina) u određenim periodima. Često se konstatuje da je njihov broj u osetnom opadanju, što je delimično posledica opšteg opadanja broja učenika u osnovnom i srednjem obrazovanju u jugoslovenskim i vojvodanskim razmerama. Određeni procenat učenika iz redova narodnosti pohada nastavu na srpskohrvatskom jeziku, što je u manjoj meri i objektivno uslovljeno. U osnovnom obrazovanju se to delimično nadoknađuje ili ublažuje uključivanjem jednog dela tih učenika u negovanje maternjeg jezika.

U srednjem obrazovanju procenat učenika iz redova narodnosti koji nastavu pohađaju na svom maternjem jeziku – izuzev prva dva razreda zajedničkog srednjeg obrazovanja u prošlosti – znatno je manji. Jedan od važnih uzroka tome je „usitnjenost“ tj. velik broj obrazovnih profila. Autor u vezi sa tim ističe pozitivan primer nekih sredina u kojima je elastičnom primenom slova zakona omogućeno formiranje određenih odeljenja sa nastavnim jezikom pojedinih narodnosti i ispod propisanih normi.

Relativno manji procenat svršenih učenika srednjih škola se uključuje u više i visoko obrazovanje. Da bi i ti stupnjevi bili privlačniji i pristupačniji za njih, na nekim fakultetima i višim školama omogućeno im je da predavanja iz pojedinih predmeta slušaju na svom maternjem jeziku, dok su na nekim fakultetima osnovani i lektorati za njih. No, na tim stupnjevima ima još dosta neiskorišćenih mogućnosti na tom planu.

Na kraju se navode određeni predlozi i sugestije za dalje unapređivanje stanja i pravilnog usmeravanja razvoja kao što su:

- potreba za naučnim praćenjem i proučavanjem stanja i razvoja,
- izgrađivanje potpunijeg sistema (i prakse) informisanja svih zainteresovanih subjekata, i
- obezbeđivanje nastavnčkih kadrova koji potpuno vladaju jezikom svojih nastavnih predmeta i koji mogu biti nosioci realizacije nacionalne ravnopravnosti u obrazovanju.

Summary

Education in Native Language for Nationalities in Vojvodina – Outstanding Development Moments and Characteristics of the Last Four Decades

In the introduction of the study the author points out the actuality and complexity of the problems, giving information from the beginning of the fifties, which serve as a basis for the comparisons made between the achieved progress and the condition from 1938 in the prewar Yugoslavia.

A survey of the constitutional and legal regulations is given afterwards, which guaranteed the rights of the nationalities in Yugoslavia in the passed decades to be educated in their own native languages. With the exception of the first draft from 1958 a necessary consistency is noticed in providing opportunities for the nationalities to attend classes in native languages as well as to be acquainted with their own culture.

The next chapters deal with the development achieved on this field based on a large number of statistical facts and official analysis, started with the elementary and secondary education up to the higher education in Vojvodina.

In the focus of the study stand the facts about the number of pupils and teachers, members of the nationalities (Hungarians, Slovaks, Rumanians, Ruthenians) in certain periods of development. It is often stated that the number noticeably decreased partly due to a general declination of the pupils in the elementary and secondary education in Vojvodina and Yugoslavia. A certain percentage of the pupils from the rank of the nationalities attend classes in serbocroatian – a fact to some extent determined by objective conditions. These conditions are in the elementary education partly reduced or substituted by including a number of pupils to cherish their native language. The percentage of the pupils from the nationalities in the secondary education, attending classes in their native languages are, with the exception of the first two grades of common secondary education in the past, considerably reduced. The main cause of this lays in the “partialisation” or increased number of educational profiles. The positive examples of

some environments are pointed out, where owing to a flexible application or the law, possibilities were given to form classes where education could be carried out in the native languages of certain nationalities.

The actual problem on the level of higher education is in relatively less percentage of pupils who finished the secondary education and now attend the universities. To make higher education attractive and accessible a few universities give possibilities for the students to attend some classes in native language, at the same time establishing instructorships for that. However, there are a lot of unused possibilities left on this level of education.

At the end the author gives certain suggestions for further improvement and development of the conditions in this field. Here we emphasize the following ones:

- There is a need for a scientific research and study of the conditions and development.
- It is necessary to create a complete system (and practice) of information for all subjects interested in this matter.
- It is important to establish a teaching staff competent to carry out the education in the native languages of the members of the nationalities, and at the same time responsible for the national equality in the education process.